

Det danske kongevåben som magtsymbol

AF CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN

Bearbejdet udgave af forfatterens officielle opposition ved disputatsforsvaret for Nils G. Bartholdy: *Det danske kongevåben fra Valdemarerne til Frederik VI. Studier i Danmarkshistoriens heraldiske spejl, Københavns Universitet* (Museum Tusulanums Forlag 2021), den 26. november 2021.

For en del år siden sagde en fremtrædende, men nu afdød, dansk heraldiker, professor Troels Dahlerup til mig, at de fleste heraldikere kunne sammenlignes med frimærkesamlere i den forstand, at de dyrkede heraldikken med ildhu som hobby, men uden forestilling om, at den havde et mål, der rakte ud over sig selv. Indirekte bekræftes opfattelsen af titlen på en fornøjelig lille bog af en anden afdød dansk heraldiker: Sven Tito Achens *Heraldikkens femten glæder*. Achen taler om glæder og ikke nytter. Nu kan der siges meget godt om at dyrke noget delvis for fornøjelsens skyld. Et stykke ad vejen gør det sig også gældende ved at skrive disputats, for ellers står man det ikke igennem. Omvendt er det sjældent nok til at føre til et forsvar for doktorgraden.

Når ret skal være ret, kan nogle af Achens glæder oversættes til nyttige anvendelser for forskningen. Det gælder ikke mindst heraldikken som identifikationsredskab, hvad enten det handler om at finde ud af, hvilken Erik Nielsen, som har beseglet et dokument fra 1300-tallet, eller at identificere den oprindelige ejer til en – desværre knækket – pragttallerken i Museum Sønderjyllands samlinger. Denne brug af heraldikken er kendt og anerkendt. Bartholdy omtaler selv i sit første kapitel heraldik som en hjælpevidenskab.

Bartholdy siger imidlertid også, at han anser heraldiske kilder for historiske kilder blandt andre, og at hans bog behandler heraldik som en del af historien. Det er denne ambition, som ligger bag, at denne afhandling forsvares for doktorgraden. Bedømmelsesudvalget er enigt i ambitionens relevans og mener, at bogen indfrier den et pænt stykke ad vejen. Omvendt er det også min opfattelse, at den kunne været kommet længere endnu. Det vil være centralt for min opposition, som er bygget op om fire begrebspar:

- Empiri / teori
- Helhed / del
- Fejl / fortolkning
- Bornholm / Femern

Hertil kommer, som en fodnote til det sidste:

- Stormarn / Delmenhorst

Det er evident, at der er faldende abstraktionsniveau i disse begrebspar. Det første diskuterer afhandlingens helhed på et principielt niveau. De to næste ser på særlige aspekter af afhandlingen, som dukker op en række steder i den. De sidste begrebspar lægger derimod op til gå ned i nogle få af de detailrige enkeltstudier og enkeltcases, som afhandlingen er så rig på.

Empiri / teori

Næppe nogen vil anfægte, at denne afhandling har sin styrke i det empiriske. Her er indsatsen overvældende. Bartholdy dækker en meget lang periode og har arbejdet sig gennem et meget stort kildemateriale, som han udviser imponerende kendskab til. Kildematerialet omfatter i første række segl og mønter, men også våbenbøger og kongelige gravmæler foruden skriftligt materiale, som kan belyse emnet. Meget af materialet bliver ikke bare beskrevet, men også fremlagt i form af et rigt og fornemt illustrationsmateriale. Ligeledes er der inddraget en omfattende speciallitteratur, og undervejs bliver en meget lang række delspørgsmål undersøgt. Det fremlægges generelt fint og akribisk. Naturligvis findes der yderligere materiale, som kunne have været inddraget, og her hæfter jeg mig nok især ved, at der kun er en ret sporadisk inddragelse af heraldik som udsmykning af slotte, kirker og andre offentlige bygninger eller kongelige pragtgenstande med høj repræsentativ værdi, men det ændrer ikke afgørende ved, at den empiriske indsats er meget stor og solid.

Hovedlinjen i analysen er at følge udviklingen af det danske rigsvåbens enkelte dele. Her undersøger Bartholdy omhyggeligt, hvornår og hvordan de dukker op. Han nøjes imidlertid ikke med det, men søger at forklare, hvad baggrunden og meningen kan være. Der er sjældent direkte svar i kilderne. Forklaringer søger Bartholdy i en kombination af kendskab til den politiske baggrund, kendskab til det pågældende symbols normale datidige betydninger og komparation med udblik til den heraldiske udvikling andre steder. Hans formulerer det sidste sådan:

Det danske kongevåbens tilblivelse og sammensætning gennem tiderne stemte i vid udstrækning overens med heraldikkens udvikling i Europa og skal forstås ved at sammenligne våbenet med tilsvarende fænomener i andre lande, eftersom der i vid udstrækning var tale om importeret kulturgods. (s. 20)

Intentionen forfølges finest i det første empiriske kapitel om selve løvevåbenet, men den dukker op mange steder. Det er rosværdigt og givende. Derimod er der kun i begrænset grad et teoretisk perspektiv til stede. Jeg savner ikke lange referater af Bourdieu og Koselleck, men jeg savner mere omfattende samlede overvejelser over det undersøgte emne og det perspektiv, det undersøges ud fra. Eller sagt på en anden måde: en ordentlig reflekteret problemstilling med afgrænsninger og centrale spørgsmål og positionering ift. den gældende forskning.

Bartholdy formulerer ganske vist s. 12-14 en række teser, som han tydeligvis anser for styrende for afhandlingen. Det er følgende – i den rækkefølge, de er fremsat, men her nummereret for overskuelighedens skyld:

- 1) Analyser af kongevåbenet åbner mulighed for øget indsigt i generelle historiske forhold.
- 2) Det er denne afhandlings hovedtese, at analyser af kongevåbenet bidrager til og supplerer, hvad der kan udledes af andre kilder, og at studiet af dets fremkomst og udvikling ofte kan sætte begivenheder og handlinger ind i en bredere sammenhæng og dermed bidrage til en bedre og optimal forståelse af dem.
- 3) Kongevåbenets betydning bliver tydelig i konfliktsituationer.
- 4) Kontinuerlig anvendelse af kongevåbenet er vigtig.
- 5) Dannebrog stammer fra Valdemar IVs tid.
- 6) Sammenhæng mellem den åbne kongekrone og trekronervåbenet.
- 7) Trekronervåbenet et udtryk for kongernes ønske om territoriale udvidelser.
- 8) Kongevåbenets fremkomst og udvikling skyldes stort set kongerne selv.

Disse udsagn har forskellig karakter. De to første kan anses for en programerklæring for afhandlingen. Nr. 3, 4 og 8 har karakter af generelle påstande om kongeheraldikkens udvikling og betydning, mens 5, 6 og 7 er konkrete konklusioner, der forudskikkes før analysen. Allerede denne heterogenitet er forvirrende.

Hvis vi ser nærmere på de to programerklæringer, er den første tese så generel, at man næsten ikke kan være uenig. Den anden er heller ikke meget konkret eller synderligt anvendelig som styring for afhandlingen. Præses søger at klargøre det med henvisning til den franske heraldiker Michel Pastoureau:

Han fremhæver, at den politiske historie især kan aflæses af våberne for stater og suveræne fyrster, og at vekslende kombinationer

ner og opdelinger i felter gør det muligt at aflæse et kongeriges eller et lens historie, en fyrstes arv og besiddelser, præventioner, alliancer, erhvervelser og afkald. (s. 12f)

Også det er ret generelt, men sammen med tesen lægger det tilsyneladende op til, at man skal bruge heraldikken til at gøre os klogere på den politiske histories forløb. Det synes jeg ikke er den mest interessante retning. Således bliver man ikke meget klogere på Norges historie af, at den norske løve førtes af den russiske zar i 1800-tallet. Det siger heller ikke meget om zarhusets besiddelser, alliancer og aspirationer, men primært noget om dynastiets historie. Jeg skal ikke anfægte, at kongevåbener som det danske kan læses som en slags bagudskuen-de beretning om områder, danske konger har hersket over, men er det særligt interessant? Reelt er det en beretning, man kun kan tolke, hvis man ved en masse i forvejen, og hvad skal man så med den? I praksis tolker Bartholdy først og fremmest de enkelte elementer som udtryk for konkrete politiske positioner i tilblivelsen. Det giver noget, men medfører omvendt, at elementerne let bliver passive minder om fortiden derefter.

Det ærgerlige er, at der andre steder i indledningen er tilløb til det, der efter min mening kunne have dannet en god teoretisk ramme, hvis det havde været udfoldet nærmere. Forfatteren skriver som indledning, før formuleringen af teserne:

I denne afhandling lægges der først og fremmest vægt på kongevåbenets funktion som magtsymbol, og det lægges til grund, at det er muligt at se Danmarks historie gennem heraldiske briller. (s. 12)

Eftersætningen kan diskuteres, men den første delsætning burde efter min mening være afhandlingens hovedproblemstilling. Interessant nok har præses i sit indledningskapitel flere andre formuleringer, som supplerer:

Kontinuerlig brug af bestemte kendetegn blev udtryk for en hæv-delse af eller en påstand om rettigheder, hierarki og kommando-forhold og for en vilje til at opretholde en tilstand eller udvide grænserne for den. (s. 11)

Kongerne anså den kontinuerlige anvendelse af kongevåbenet som et redskab til at fastholde og legitimere kongemagten ikke kun for dem selv, men tillige for deres efterkommere og dermed

som et led i bestræbelserne for at fastholde en opfattelse af, at tronen var arvelig. (s. 13)

Ligesom andetsteds i Europa i middelalderen med en form for monarkisk styre blev også den danske konge et „tegn“ på statsdannelsen, og kongens våben kom til at udgøre en del af den billedlige symbolik, hvormed han fremtrådte. Kongevåbenet skulle tjene som tegn på kongens identitet og legitimitet eller hans bestræbelser på opnåelse deraf. (s. 20)

Det danske kongevåben kan ses i et bredere, semiotisk perspektiv. Foruden at være tegn på umiddelbar herskermagt og magtbestræbelser indgik en fyrstes våben også i en større sammenhæng, hvor et socialt hierarki kom til udtryk i mange andre former for symbolik. (s. 23)

Der er en række meget centrale formuleringer her. De handler om kongevåbenet som symbol. Det havde til formål at identificere og legitimere kongen. Det brugtes til at fastholde og udvide positioner. Det handlede om territorium, men også om slægt, og om sammenknytningen af de to gennem arvelighed. Og det handlede om rang og status i et bredere perspektiv. Jeg kan nikke til disse formuleringer, og samlet giver de efter min mening noget, som kunne være et fint afsæt for den samlede afhandling, også i den forstand, at dens væsentligste og bedste dele fint kan relateres til en sådan overordnet problemstilling eller teoridannelse. Desværre bliver disse betragtninger ikke samlet i en større sammenhæng. Som de står nu, er én af disse fem betragtninger indledning til det hele, én står som indledning til tesaerne, én som en uddybning af en tese og de to sidste placeret i et senere underafsnit om „teorier“, som dog ellers ikke lever meget op til denne titel.

Fraværet af teori og problemstilling er ikke bare et formelt, men substantielt problem ved afhandlingen. Der mangler et samlende perspektiv, som delanalyserne kan sættes i forhold til, og derfor bliver afhandlingen for ofte en encyklopædisk samling af enkeltstudier, snarere end en sammenhængende analyse med overordnede resultater.

Som det er nu, må man læse helheden ud af delene. Afhandlingen består af et antal hovedkapitler, der primært er kronologisk afgrænsede, og de rummer så igen en række underafsnit med forskellige temaer. En stor del af de mange underafsnit falder inden for to hovedtemaer.

Det ene gennemgående tema er den grundige analyse af alle kongevåbnets enkelte elementer, deres tilkomst og baggrund. Det omfatter ikke bare de enkelte skjoldfelter, men også skjoldholdere, våbentelt,

krone etc. Dette er symbolhistorie på den måde, at vi følger udviklingen af kongevåbnet ved tilkomsten af nye elementer. For hvert af disse får vi at vide, hvornår og hvordan det tilkom, og et hvorfor søges besvaret ud fra politisk kontekst og komparation. Det er afhandlingens hovedærinde, og det er værdifuldt.

Det andet hovedtema er de heraldiske stridigheder mellem Danmark og Sverige fra 1500-tallet til den norske løves forsvinden fra det danske kongevåben, som er afhandlingens slutpunkt. Forfølgelsen af dette tema er en fin konkretisering af heraldikkens politiske betydning i lange perioder, og det er et værdifuldt bidrag til historien om dansk-svenske politiske relationer. Jeg vil ikke gå nærmere ind på denne del af afhandlingen, men anerkende både relevansen og resultatet på det overordnede plan.

Ud over det rummer afhandlingen en række afsnit med andre temaer. Det er afledninger af kongevåbnet brugt som våbener for bl.a. købstæder. Der er afsnit om forskellige kongelige sidelinjers våbner fra hertuger i middelalderen over de slesvig-holstenske hertuger til Gyldenløve og Danneskiold. Der er afsnit om dronningevåbner, dog kun i bestemte perioder. Og der er afsnit om heroldvæsen og en dansk ridderorden. Samlet kan man sige, at afsnittene har det tilfælles, at de handler om heraldiske emner med én eller anden relation til kongevåbnet, men ikke om kongevåbnet selv. Men hvorfor skal lige disse emner med – og ikke andre? Noget egentligt svar får man ikke. Der er ganske vist et længere afsnit om afhandlingens opbygning i første kapitel, men det er mere et resume end en forklaring på afsnittenes plads i sammenhængen.

Afgrænsningen giver ikke sig selv. Det tydeliggøres af, at et andet, historisk relevant, felt stort set udelades. Det handler om, hvad man kunne kalde kongevåbenets sociologi: hvor blev det anvendt, hvornår og hvordan? Hvem kommunikerede man til og på hvilken måde? Indirekte er der mange brudstykker til et svar i afhandlingen, men ingen systematisk forfølgelse af det. Det ville ellers have dannet en meget fin bro mellem spørgsmålene om udformning og den dansk-svenske strid og samtidig åbnet for en øget forståelse af magtkommunikation indtil som udadtil. Jeg er klar over, at det ville være en ny herkulisk opgave, og jeg har fuld forståelse for, at man ikke kan overkomme alt, men der burde argumenteres for afgrænsningen.

Men det fører så tilbage til spørgsmålet om, hvorfor vi i stedet skal have spredte bidrag om emner, som ikke umiddelbart knytter sig til de to hovedtemaer, jeg har identificeret. Et eksempel, som illustrerer den uklare logik, er afsnittet om herolder (s. 160-62). Bartholdy skriver selv, at herolderne ikke synes at have været afgørende for at definere våbnet, men kun for at kommunikere det. Men hvorfor så et afsnit

om denne specielle og meget snævre form for kommunikation, når vi ikke forfølger de andre?

Formentlig ligger svaret lige for. Spørgsmål om heroldder eller afledninger af våbener ligger inden for de felter, der dækkes af f.eks. *Heraldisk Tidsskrift* og Bartholdys egen mangeårige forskning, mens heraldikkens kommunikation og brug sjældent studeres i disse sammenhænge – i hvert fald ikke for tiden efter middelalderen. Efter alt at dømmes er afhandlingens afgrænsning dermed ikke et resultat af videnskabelig refleksion og bevidst konstruktion, men af heraldisk tradition og kompilation af et livsværk. Bartholdy har beskæftiget sig med emnet i en menneskealder. Han henviser til 50 (!) arbejder fra egen hånd, hvoraf næsten alle er heraldiske og dækker en publikationsperiode fra 1976 til 2020. Bogen medtager de fleste resultater fra disse og fremstår til dels som en kompilation af de tidligere arbejder.¹ Det svækker den som afhandling, men øger værdien som encyklopædisk håndbog.

Helhed / del

I århundreder var kongevåbenet ét af kongens eller statens centrale symboler. Langt ad vejen kan man sammenligne med den rolle, logoer har for især store virksomheder i dag: en letgenkendelig identitetsmarkør, men samtidig et forsøg på at skabe betydning hos modtageren, som placerer firmaet som noget særligt og i en forrang for konkurrenter. Våbenet tjente til identifikation – i første omgang på slagmarken, ved turneringer og lignende, men siden i langt videre omfang. Kongevåbenet kom til at pryde mønter, bygninger, skibe, dokumenter og meget andet og derved markere den danske konge som ejer, udsteder og afsender. Pengene var kongens mønt, store bygninger kongens bygninger osv. Bartholdy går som sagt ikke ind på dette ud over i et vist omfang at vise det gennem eksempler, men denne brede anvendelse af kongevåbenet er grundlag for, at dets udformning er værd at studere.

Men ud over at være en markør af identitet var våbenet også en markør af status, eksisterende eller prætenderet magt og besiddelse, af afstamning og historie, som det udmærket er sagt i de spredte sætninger i indledningen, jeg tidligere har fremhævet. Denne markering blev over tid mere og mere indviklet ved tilføjelse af flere og flere elementer, og det betød i virkeligheden, at den blev stadig vanskeligere at tolke.

Bartholdy analyserer alle elementer i kongevåbenet grundigt, som hovedregel i den rækkefølge de kom til. Vi får mange gode og spæn-

¹ Denne pointe blev ved forsvaret særligt fremhævet i opposition ex auditorio af statsheraldiker fil.dr. Henrik Klackenberg.

dende analyser af disse elementers baggrund og plads i den tid, der føjede dem til det danske kongelige våben. Indirekte belyses våbnets helhed også, idet han grundigt redegør for, hvordan nye elementer placeres. Men ud over det savner jeg fokus på den skiftende helhed i egen ret. Kongevåbenet var til enhver tid ikke bare et konglomerat af elementer, men en helhed, og her er det påfaldende, at der skete nogle afgørende brud i dets udformning. De brud, der består i tilføjelse af et enkeltelement, bliver fint dækket. Et glimrende eksempel er tilføjelsen af våbentelt, som Bartholdy beundringsværdigt placerer i forhold til både tidligere og samtidige brug af våbentelt andre steder (s. 319-29).

Derimod gøres det overraskende lidt ud af de fundamentale forandringer i selve det skjold, der var og er våbnets centrale del. De nævnes alle, men kommenteres langt kortere end tilkomsten af et enkeltfelt eller en anden tilføjelse. Den første store forandring fandt sted i 1390'erne, hvor kongen gik fra et simpelt våben med ét felt i skjoldet – eller evt. flere adskilte skjolde – til et sammensat våben, som både kom til at bestå af en opdeling af skjoldet i flere felter og tilføjelse af et hjerteskjold. Anledningen var naturligvis den nordiske union, og det er sådan set ikke svært at forklare, at det førte til denne, den måske mest fundamentale ændring af kongevåbenet nogensinde.

To segl fra 1398 samler våbener for Danmark, Norge, Sverige og Pommern – det ene som enkeltvåbener i et segl, det andet som ét firdelt skjold med hjerteskjold. Sverige er begge gange repræsenteret dobbelt med folkungeløven og de tre kroner, hvad Bartholdy perspektiverer med henvisninger til Østrig, Ungarn og Burgund, der tilsvarende ved samme tider bliver repræsenteret af to våbener hver – et „gammelt“ og et „nyt“ (s. 113). Det samlede unionsvåben kommenterer Bartholdy således:

Ligesom det norske tron- eller unionssegl afspejler det kongen som hersker over bestemte områder, tager altså sit udgangspunkt i personen. Det adskiller sig ikke fra Albrecht af Mecklenburgs firdelte våben eller fra andre samtidige fyrsters våbener med flere felter. (s. 113)

Han henviser derefter til eksempler fra *Armorial de Gelre*, særligt Albrechts og Ludvig den Store af Ungarns våbener i bogen. Han skriver videre, at kombinationer af våbener i et firdelt skjold har været kendt siden foreningen af Kastilien og Leons våbener i 1200-tallet.

Alt dette er rigtigt, men fortjener alligevel en nærmere analyse og kvalifikation. Kastilien og Leons forenede våben er nok firdelt, men i form af kvadrering af to våbener, der gentages. Det svarer til kvadreringen af det franske og engelske våben hos Edward 3. og følgende en-

gelske konger og af det polske og litauiske fra Jagiello og frem. Sådanne kvadreringer var udbredte i 1300-tallet. Det var våbener med fire forskellige felter derimod ikke. Albrechts våben er et vigtigt fortilfælde, men de tre af dets fire felter repræsenterer Mecklenburgske delfyrstendømmer. Det er altså nok et våben med fire adskilte betydninger, men det repræsenterer kun ét kongerige.

Ludvigs våben derimod rummer våbener for tre kongeriger – Ungarn, Polen og Kroatien/Dalmatien – plus et dynastivåben. Det ene kongerige, Ungarn, er endda dobbelt repræsenteret. Det svarer fuldstændig til Eriks segl, bortset fra, at Ludvigs våben har delt 1. felt, mens Eriks i stedet har hjerteskjold. Hvor direkte et forbillede, Ludvigs våben har været, er svært at sige, men det er i hvert fald et fortilfælde med præcis samme typer af elementer. I Gelre-bogen er der meget få andre våbener med fire forskellige felter, og ingen andre fyrstevåbener, der helt var bygget sådan op. Man må vel sige, at Erik (med Margrethe bag sig) lagde sig i den allernyeste trend af fyrstevåbener på øverste statushylde.

Halvard Trætberg har givet en subtil forklaring på opbygningen af Eriks våben, som går ud på, at den sikrede en ligestilling af de tre riger ved at give Danmark 1. felt, Sverige to felter og Norge hjerteskjoldet, hvis rangplads er åben. Det kan være rigtigt. Vigtigere er det overordnede signal i våbenet. Det kommenterer Bartholdy således:

Sådanne sammensatte fyrstevåbener var i sig selv ikke udtryk for, at de enkelte lande var blevet til en fælles stat. Det var først og fremmest gennem fyrsten, at de var forbundet med hinanden. (s. 113)

Det er jeg enig i, og jeg ville endda skærpe det derhen, at det delte skjold direkte tjente til at fremhæve besiddelser og titler, som netop var sideordnede, så én ikke kunne overtrumfe og repræsentere de andre. Det repræsenterer en personalunion af stadig selvstændige lande, og det fremhæver disse lande hver for sig. Erik af Pommern førte også senere variationer af et sådant våben, om end han senere opgav den dobbelte repræsentation af Sverige, så Norge kunne få plads i hovedskjoldet.

Men ved siden af det fandtes en anden symbolik. Før 1397 havde både Valdemar Atterdag, Margrethe og Erik ført segl, der ikke var det egentlige almindelige kongevåben, men kombinationer af kors og krone(r). Det fortsatte efter 1400, hvor det store våben med symbolerne for de forskellige riger sjældent blev brugt. I stedet brugtes primært et segl med tre kroner i et skjold lagt på et kors. Bartholdy omtaler dette som et symbol på „den personlige og centraliserede magtudøvelse,

der var kernen i Margrethes unionstanke“ (s. 121). Det er en overbevisende og yderst interessant tolkning. Konsekvensen af denne analyse er, at vi har to konkurrerende heraldiske udtryk for unionskongen: ét, der betoner kongen og det fælles, og et andet, som betoner de tre riger. Bartholdy diskuterer imidlertid de to våbener hver for sig med otte siders afstand og overlader det til læseren at fuldende sammenligningen. Her kunne der ellers godt have været blæst i heroldtrompeten, for dette dobbelte signal passer som fod i hose til diskussionerne om unionen som konstitutionel konføderation kontra monarkisk centralisering. Her kan heraldikken faktisk berige den politiske historie.

Tolkningen af kors-og-kroner-seglet som udtryk for monarkisk-centralistisk unionspolitik styrkes af, at det forsvandt med Erik af Pommern (noget man i øvrigt ikke får at vide direkte, men må slutte sig til). I stedet vendte Christoffer af Bayern tilbage til det firdelte skjold. Hans første segl omfatter ikke det svenske våben, og det kan opfattes som en respektfuld politik over det svenske rigsråd, som endnu ikke havde anerkendt ham. I stedet har vi dynastivåbenet for Bayern, de danske og norske kongevåbener og så for første gang et våben for kongetitlen „de venders“. Bartholdy fremhæver, at det er det tidligere våben for Lolland, som får ny anvendelse. Han søger at forklare dette våben med udviklingen i Nordtyskland, hvor den sidste rest af Rygens lensbånd – ifølge Huitfeldt – ved samme lejlighed bortfaldt. Våbenet skulle så være en slags kompensation for det for at vise en rest af dansk position i Nordtyskland. Det kan vel ikke udelukkes, men understøttes heller ikke af andet.

Måske ligger i hvert fald noget af forklaringen i det egentlig heraldiske og selve den status, der lå i våbenet som sådan. Det unionskongevåben, Christoffer tog udgangspunkt i, havde rummet tre kongevåbener. Indføringen af et våben for „de venders“ sikrede samme logik – tre kongevåbener og dynastivåben – og dermed samme statusaspiration internationalt. Bartholdy søger at koble næsten alle våbenelementer til territoriale aspirationer, men jeg tror, at man skal tage den rent symbolske kamp alvorligt også.

Bartholdy omtaler ikke noget nordisk våben for Christoffer fra tiden efter, at han var blevet svensk konge. Vi kender et segl, han brugte i Oberpfalz. Her førte han det kvadrerede pfalz-bayriske våben som hovedskjold og et firdelt hjerteskjold med våbener for de tre nordiske riger og „de venders“. Det er en fristende tanke, at de to skjolde kunne have været byttet om i et nordisk skjold.

Argumentationen vedr. Christoffer og „de venders“ kan måske gentages for Christian 1. og „de goters“. Hans første kongevåben er fra et tidspunkt, hvor han kun var dansk konge. Her brugte kongen et firdelt segl som sine forgængere og delte ved samme kors. Felterne repræsenterede

terer nu Danmark, Oldenburg, de venders og så et våben for „de goters“. Igen redegør Bartholdy fint for, at det er Hallands gamle våben, der genbruges og nytolkes, og han har teorier om, at man måske valgte Halland fordi det grænsede op ad Sydsverige og dermed ville gøre „de goters“ lig med „de göters“ og dermed rejse en form for præntation på Sverige. Det styrker denne argumentation, at våbenet fortsat blev ført, efter at Christian var anerkendt som norsk konge, men forsvandt, da han blev svensk konge – ifølge Bartholdy fordi de tre kroner nu dækkede Sverige, og en delpræntation på riget derfor var irrelevant. Hans og Christian 2. holdt fast ved de tre kroner uanset de faktiske magtforhold i Sverige. Ingen af dem brugte et våben for „de goters“.

Det giver god mening, men igen vil jeg pege på den heraldiske logik som alternativ eller bare supplerende forklaring. De goters kom ind, da der igen manglede et kongevåben i hovedskjoldet, hvis man skulle fastholde de fire felter delt af kors. Naturligvis kunne man i stedet have dubleret det danske våben, som vi har senere eksempler på, men det er også tænkeligt, at der var et ønske om at beholde prestigen fra tredobbelt kongevåben. At våbenet for de goter overlevede den norske kongeværdighed, men ikke den svenske, kan måske forklares med, at de fire felter i hovedskjoldet gav plads til tre eller fire kongevåbener, men ikke til fem, før Christian 3. løste det ved indføjelse af skjoldfod. Ideen med at sætte ét kongevåben i hjerteskjoldet fra Eriks første unionssegl brugtes aldrig igen. Hjerteskjoldet reserveredes til dynasti eller lignende.

Den næste principielle forandring kom, da Christian 1. blev hertug af Slesvig og Holsten. Christian indskød da Schauenburgernes våben kvadreret af Slesvig og Holsten som midterskjold mellem hovedskjoldet med kongevåbenerne og det dynastiske hjerteskjold. Det kan forklares både som en ret enkel måde at forene bestående våbener på og som en klar logisk struktur: kongeskjold, hertugskjold, dynastiskjold. Men man kunne også have valgt anderledes – f.eks. at forene Slesvig, Holsten og Oldenburg i hjerteskjoldet, som det faktisk ses lejlighedsvis senere. Det ville, så vidt jeg kan se, have været mere almindeligt ud fra datidens europæiske forbilleder, hvor jeg ikke kan finde noget klart forbillede for den danske treskjoldsmodel. Derimod kan vi godt finde en række senere eksempler. Modellen blev bl.a. fulgt af de svenske konger af huset Pfalz, som lagde Pfalz-Zweibrückens våben med firdelt skjold med hjerteskjold oven på det svenske, firdelte kongevåben, så det gav skjolde, hvoraf de to større begge var firdelte. Men her er det vel Danmark, som har inspireret Sverige?

Frederik 2. introducerede en radikalt ny våbenhelhed, ifølge Bartholdy første gang i et salvegardebrev fra 1563, dvs. begyndelsen af

Den nordiske Syvårskrig. I stedet for de tre skjolde indførte kongen ét skjold med felter i tre rækker og et hjerteskjold. De nye komposition gav plads til tre nye våbener: Gotland, Island og Ditmarsken, hvoraf Ditmarskens rytter endda fik den fremhævede plads i hjerteskjoldet – umiddelbart temmelig ulogisk for dette lille område, som kongen havde været med til at erobre tre år før, men derefter delt med sine farbrødre.

Bartholdy noterer, skjoldformen var ny i dansk sammenhæng. Ideen med den er ifølge ham, at „Frederik II i dette tilfælde ønskede at fremtræde med så mange felter som muligt“ (s. 208f). Optagelsen af våbener for Gotland og Island anses for svar på forskellige svenske udfordringer. Det virker umiddelbart meningsfyldt, især for Gotlands vedkommende. Ditmarskens rytter repræsenterer naturligvis området, men Bartholdy tolker den fremtrædende plads på den måde, at rytteren også kan repræsentere St. Jørgen og dermed den danske konge som én, der kæmper en retfærdig krig. Denne tolkning har den kvalitet, at den forklarer det ellers ubetydelige våbens centrale plads, men kan virke lidt søgt. Måske er den alternative tolkning, Bartholdy også nævner, lige så sandsynlig: at det både i indhold og form repræsenterer en nylig militær sejr, og det var et fint samlingspunkt i en krig.

Men ud over det hæfter jeg mig ved selve den nye skjoldform. Bartholdy siger, at den „har lighed med den rækkevis anbringelse af felter, der var taget i brug af tyske fyrster med behov for at gengive mange felter i deres våben“ (s. 208).

Jeg kan tilslutte mig, bortset fra, at jeg ville erstatte „behov“ med „ønske“. Ser man på datidens heraldik for konger og vigtige fyrster forekommer det mig, at der var to hovedlinjer. På den ene side har vi en slags højjaristokratisk minimalisme, som bl.a. repræsenteredes af de engelske, franske, skotske, portugisiske og polske konger, men også af hertugerne af Bayern og visse andre tyske fyrster. Her nøjedes man med de allervigtigste våbener – typisk et enkelt eller en kvadrering af to. Den franske konge tillagde sig ikke våbener for Metz, Toul og Verdun, den skotske ikke for Hebriderne, den engelske ikke for Isle of Man, den portugisiske ikke for Madeira, og hovedlinjen af Wittelsbacherne holdt sig til de højjaristokratiske våbener for at være hertug af Bayern og pfalzgreve ved Rhinen – to af Tysklands ti fornemste titler – og fandt ingen grund til at supplere med Zweibrücken eller andre mindre grevskaber. Visse sidelinjer valgte at tilføje våbener for deres specifikke områder, men generelt med moderation.

Heroverfor stod en tysk fyrstetradition, der snarest kan kaldes heraldisk maksimalisme. Fyrstehuse som Hohenzollern og Anhalt hobe de våbener op for hvert lille område eller titel, de kunne påberåbe sig. Det kan minde en moderne jagttager om en kvinde, der altid har

brug for flere sko, skønt der er halvtreds par i skabet. Habsburgerne ligger heraldisk lidt mellem de to linjer, idet de førte mange våbener, men dog ikke medtog f.eks. alle de burgundisk-nederlandske delfyrstendømmer. For mig at se fik Frederik 2. nok oprustet sig med flere våbener, men samtidig lagt sig på en heraldisk linje, der mere minder om tyske fyrster end europæiske konger. Det kan næppe have været et bevidst ønske, men er ikke desto mindre tankevækkende.

Våbenet med de mange felter var ikke bare lejlighedspropaganda. Bartholdy gengiver brug af det i to kirker i 1580'erne (s. 213f), et bogværk fra 1599, et kobberstik fra 1633 og på Christian 4.s kiste i Roskilde Domkirke fra 1649 (s. 265f). Det knytter sig til Frederik 2. og Christian 4. Derefter forsvandt våbenformen tilsyneladende fra dansk brug, men det kan man heller ikke læse direkte hos Bartholdy. Man må stole på, at det ikke nævnes senere, fordi det ikke forekom.

Til gengæld bredte en anden måde at vise mange våbenmærker sig på. På indersiden af Christian 4.s krone fra 1596 har vi fjorten små kronede våbener – et lidt større for Danmark og 13 andre. Det viser vejen mod en våbenform, hvor det danske våben blev centrum, men omgivet af en krans af andre våbener. Segl og mønter fra Christian 4.s tid viser som kronen 13 våbener ud over det danske (s. 280, 287 og 288). Fra Frederik 3.s tid har vi derimod segl med både 11 og 15 våbener i krans om det danske (s. 290 og 292). Endnu en variant fra enevældens tid samler kongevåbnerne for Danmark, Norge og Unionen i et samlet centralvåben og omgiver så med yderligere 14 (s. 308, 317 og 346). Disse våbenformer gav plads til yderligere våbenfelter for – i skiftende repræsentation – Øsel, Femern, Bornholm, Færøerne og Grønland.

Igen savner man en samlende redegørelse for og diskussion af brugen af denne våbenform, som tydeligvis var meget vigtig i 1600-tallet, hvor den efter alt at dømme var dominerende specielt i selve kongens segl. Hvorfor valgte man den? Hvilke forbilleder havde det? Hvordan placerer det sig internationalt? Og hvordan og hvorfor forsvandt det igen? Der er brudstykker af svarmuligheder i redegørelser for brug af mange heraldiske faner ved forleninger, *castrum doloris* mv. Det er sikkert en del af baggrunden, men man savner en ordentlig diskussion af skiftet til denne måde at lave kongevåben på, og man savner i den grad komparation.

Samtidig er det værd at notere, at både mangefeltsvåbenet og kransstillingen af våbener levede parallelt med det klassiske treskjoldsvåben. Eksempler på den fortsatte brug af det sidste kan findes på side 212, 269, 277, 278, 324, 325 og 326, og det omfatter så statusbetonede eksempler som Frederik 2.s tronehimmel og Christian 5.s segl. Det var også denne form, der vandt. Tilsyneladende forsvandt alternativerne helt efter 1700 – igen noget, jeg ikke kan læse direkte, men tillader

mig at slutte e silentio ud fra afhandlingens materiale. Det ville være rart at få det fastslået sikkert, og igen råber man: hvorfor? Hvorfor flere våbenformer ved siden af hinanden? Hvorfor blev den traditionelle form i godt hundrede år trængt delvis i baggrunden – og hvorfor vandt den alligevel i længden?

Fejl eller fortolkning

Kongevåbenet var et magtsymbol. Symboler kan imidlertid tolkes forskelligt og undertiden ligefrem undergå en fundamental betydningsændring. Dannebrog var længe statens flag, men blev gradvis folkets, og folket har så valgt at bruge det til private markeringer. Jeg har hørt, at børnehaverørn til spørgsmålet om, hvad flaget står for, oftest svarer „fødselsdag“. Min afdøde kollega Inge Adriansen oplevede en gang en række små dannebrogssflag ved en tysk børnehave i Sønderjylland. Da hun spurgte pædagogerne om grunden, var svaret, at dannebrog forbindes med fødselsdag og fest også af mindretalsbørn, mens det tyske flag ikke kan bruges sådan.

Også kongevåbenets dele har været udsat for skiftende tolkninger. Bartholdy betoner det selv: „Man skal desuden være opmærksom på, at våbenmærkerne undertiden er blevet opfattet med forskellige betydninger“ (s.12). På den følgende side skriver han:

De enkelte felter i kongevåbenet blev undertiden tillagt urigtige betydninger, der ikke desto mindre viste sig at være sejlivede. I afhandlingen bliver disse fejlagtige udlægninger diskuteret.

På side 13 fastslår Bartholdy, at nogle af de påstande, der blev fremsat om trekronervåbenet, var faktisk uholdbare, men han tilføjer:

Da de blev gentaget gennem mange år, lader de sig ikke uden videre affeje, for selv om de var faktisk forkerte, må deres eksistens gennem en lang periode betragtes som kendsgerning og deres effekt vurderes som en del af virkeligheden.

Der lægges her op til, at udsagn om våbeners historie både kan beretningsvurderes og levnsudnyttede. Det kan jeg tilslutte mig, men jeg mener, at Bartholdy ofte gør for lidt ud af det sidste.

Der er eksempler på det i de forskellige afsnit om strid med Sverige, men her vil jeg koncentrere mig om et underafsnit med titlen „Forvirring“ (s. 3.12-16). Det handler om en række litterære udlægninger af kongevåbenet fra slutningen af 1500-tallet til midten af 1600-tallet. En temmelig udbredt intellektuel strømning i tiden satte goter og jyder i forbindelse med hinanden og begyndte at se de goters våben

som et våben for Jylland. Bartholdy følger koblingen af goter og jyder tilbage til Jon Kolding 1594, men selve udlægningen af våbenet som et jysk våben tillægges først Niels Heldvad, men følges derefter blandt en række andre forfattere. Lindormen for de venders kobles i nogle af de samme værker til øerne. Sådanne udlægninger bliver for Bartholdy „forkerte“ og et udtryk for forvirring.

Han redegør imidlertid også for, at forordninger fra både 1625 og 1664 fastslog, at våbenet med løve og ni hjerter, som ellers siden Christian 1. havde stået for „de goter“, skulle føres i de jyske regimenters fane, mens det lindormsvåben, der endnu længere og mere stabilt havde repræsenteret „de vender“, skulle føres af fynske regimente, og sådan har det i øvrigt været til nyeste tid. Bartholdy noterer videre, at en udlægning af disse våbener som knyttet til Jylland og Fyn atter blev godkendt af adskillige myndigheder sidst i 1700-tallet – herunder Det kgl. Danske genealogiske og heraldiske Selskab! Bartholdys kommentar lyder:

Man kan ikke andet end undre sig over, at officielle instanser med kongens godkendelse gennem lang tid tillagde felter i kongevåbenet forkerte betydninger. (s. 316)

Man mærker lettelsens suk hos forfatteren, da han i det følgende afsnit under titlen „En holdbar tolkning“ kan behandle en traditionel udlægning af våbenerne fra Peder Schumachers (Griffenfelds) hånd.

På den ene side kan man glæde sig over den beundringsværdigt akribiske kortlægning af fænomenet, men på den anden side er det svært ikke at „undre sig over“ Bartholdys egen tolkning. Han optræder her som præsriptiv heraldikforvalter mere end en historiker, der tolker samtiden på dens egne vilkår. Det er som om, han vil være heraldisk konsulent med tilbagevirkende kraft og retlede fortiden. For mig er det ikke en „fejl“, men et interessant historisk fænomen, at der kom nye tolkningsforsøg, der en lang tid levede parallelt med de gængse – ganske som vi har set, at der levede forskellige versioner af kongevåbenet ved siden af hinanden. Og kan en kongeligt approberet parallelbetegnelse virkelig betegnes som „fejl“?

Omtolkninger er heller ikke så mærkelige og urimelige, som de her gøres til. Trods alt havde de her omstridte våbener allerede skiftet betydning én gang, som udmærket redegjort for af Bartholdy, idet de længere tilbage havde stået for Lolland og Halland, før de kom til at repræsentere vender og goter. Det er også værd at nævne, at der midt under forhandlingerne med svenskerne nævnes en mulighed af at omtolke våbenerne for Gotland og Øsel. I 1670 skrev Christian 5. i en instruks til Jens Juel bl.a.:

Saa kunde og residenten Iuel en raillant sige, at han haffde hørte hans maytets fader udj skiempt sige, at som hand ick meere haffde Gulland og Øsell, saa vilde hand deris vaaben til tvende andre øer nemmelig Falster og Laaland igjengiffe deris affdøde søstre til amindelse at bære. (s. 352)

Det hele er sagt med dobbelt forbehold, men der nævnes trods alt en mulighed for at omtolke våbenerne fra Gotland og Øsel til Falster og Lolland for at kunne bevare og hævde disse våbener. Jeg kan ikke se andet, end at datiden var mere åben over for alternative og ændrede betydninger, end Bartholdy er.

Bornholm og Femern

Mens helhedsaspektet efter min opfattelse generelt er underbelyst, kommer Bartholdy grundigt omkring delementerne i de mange forskellige udgaver af kongevåbenet. Han søger stort set i alle tilfælde at forklare disse elementers tilkomst – både valget af symbol og behovet for at have ét. Tolkninger kan diskuteres, ikke mindst fordi man sjældent kan finde autoritative skriftlige kilder fra kongerne og deres nærmeste, der direkte forklarer, hvorfor man optager nye elementer, og hvorfor de får den form, de gør. Fuldstændig enighed når man næppe, men denne afhandling står som en monumental sammenfatning af, hvad vi ved, og bud på tolkninger af det meste.

Jeg er overbevist af rigtig meget, men føler dog trang til at diskutere enkelte detaljer. Det handler her ikke om valget af symboler, men om selve det fænomen, at der overhovedet kom symboler for bestemte territorier. Vender og goter er omtalt. I stedet vil jeg nu se på et par af de bilande, der efterhånden blev tillagt egne våbener, som indgik i den version af kongevåbenet, som bestod af enkeltvåbener i krans om de tre løver. Gotland, Øsel, Island, Færøerne og Grønland vil jeg ikke gå nærmere ind på. For alles vedkommende gælder, at de var under den danske konge som bilande til Danmark og Norge uden at være fuld del af disse riger. Det kan forklare tanken om særlige våbener i et udvidet kongevåben.

Mere bemærkelsesværdigt er det, at Bornholm og Femern en tid fik eget våben i versioner af kongevåbenet, der bestod af kransstillede våbener. De to øer er dels mindre end de øvrige bilande, dels normalt ikke omtalt som særlige bilande. Bartholdy forklarer det bornholmske våben med et behov for at markere den særlige måde, kongen havde fået Bornholm tilbage på i 1660 efter at have mistet øen i 1658 (s. 312). Denne forklaring lyder overbevisende for mig.

Til gengæld savner jeg en forklaring på, at Femern også fik en tilsvarende plads en tid. Øen er det mindste område, som fik sit eget

delvåben i kongevåbenet – sølle 185 km². Bartholdy viser, at øen havde et gammelt landskabsvåben i form af en krone. Ved flere lejligheder havde danske konger intervenseret mod, at øen eller købstaden Burg fik det holstenske nældeblad som del af sit våben, og 1580 fastsatte Frederik 2. da, at det rette våben var kronen alene (s. 130 og 230f.). Men hvorfor skulle Femern repræsenteres blandt fanerne ved forleningen med hertugdømmet Slesvig i 1580 og blandt de kransstillede våbener ved flere senere lejligheder (s. 233f, 292, 308f)? Bartholdy forklarer det ikke. Hans beskrivelse af Femerns politiske stilling er i øvrigt svingende. Side 130 skriver han, at Femern hørte til Slesvig, s. 233 taler han derimod korrekt om „de slesvig-holstenske hertugers forlening med Slesvig og Femern“.

Sandheden er, at Femern længe var et særligt dansk kronland, der ganske vist fra 1435 fulgte Slesvig, men ikke blev anset for fuldt integreret heri, og frem til 1658 lød alle forleninger på „hertugdømmet Slesvig og landet Femern“. Femern kan derfor opfattes som et biland til Slesvig. Introduktionen af en fane for Femern 1580 tjente til at understrege denne særlige stilling. Fra 1658 blev Femern sammen med den gottorpske del af Slesvig principielt suveræn besiddelse for gottorperne. At Frederik 3. de følgende år brugte Femerns krone i bl.a. seglet under Kongeloven må være et udtryk for, at han fastholdt en præntention på disse gottorpske besiddelser.

Bornholm og Femern forsvandt, da man vendte tilbage til treskjoldsvåbnet, mens de nordatlantiske besiddelser efterhånden fik plads i det. Bartholdy forholder sig ikke til det. Forklaringen er uden tvivl, at Bornholm igen blev set som en almindelig dansk ø, og at Femern efter 1720 var del af det Slesvig, kongen havde genvundet. Men afgang burde kommenteres lige så vel som tilgang.

Endnu mere mærkeligt er det, at brugen af våbener for Gotland og Øsel heller ikke følges til dørs. Bartholdy omtaler dem sidste gang som del af heraldikken ved Christian 5.s *castrum doloris* (s. 392). Igen vil jeg tillade mig at slutte *e silentio*, at han så ikke er stødt på dem derefter, men jeg havde foretrukket at kunne læse det direkte. Er det led i et heraldisk strategiskift med Frederik 4. sammen med opgivelsen af de kransstillede våbener? Hvis ja, hvorfor? Når svaret blæser i vinden, hænger det sammen med afhandlingens struktur som en kompilatorisk gennemgang af de enkelte elementers tilblivelseshistorie og det svage fokus på de skiftende helheder i egen ret.

Stormarn og Delmenhorst

Fra Femerns krone vender vi os mod Stormarns svane og Delmenhorsts kors. De to våbener gled ind i kongevåbenet i senmiddelalderen, altså tidligere end Bornholm og Femern. Anledningen var ikke

territoriel gevinst, og for begge gælder det samme som for venders og goters: de knyttede sig til titler, som kongen allerede førte i forvejen. Bartholdy knytter imidlertid deres opdukken til specifikke politiske projekter eller præentioner, hvilket ikke helt overbeviser mig.

De schauenburgske grever havde aldrig ført særligt våben for Stormarn, skønt de også var grever her. Faktisk dækkede deres nældeblads-våben ikke bare Holsten og Stormarn, men også stamlandet Schaumburg. Først erhvervelsen af Slesvig havde ført til tilføjelse af et nyt våben. Ifølge Bartholdy dukker Stormarns svane op i et segl for den senere Kong Hans, som ellers rummer våbenerne for Slesvig, Holsten og Oldenburg, og han argumenterer udmærket for, at det mest sandsynligt er blevet til 1473. Våbentegnet førtes imidlertid også af hans mor, dronning Dorothea, i et segl, som Bartholdy kender fra 1482 (s. 156), og som måske kunne påvises endnu længere tilbage, hvis man inddrager yderligere kildematerialet bl.a. fra dronningens brevveksling med hendes søster i Mantova eller fra Lybæks byarkiv ASA, Externa Danica og Suecia.

Bartholdy ser Dorothea som ophavskvinde til våbenet, bl.a. fordi svanemotivet kendes fra den svaneorden, hendes farbror havde indstiftet. Det giver god mening. Bartholdys teori er, at våbenet er indført for at forberede muligheden for en deling af Hertugdømmerne til fordel for den yngste søn, den senere Frederik 1. (s. 167-69). Det kan være muligt. Ifølge nogle fremstillinger kæmpede hun dog ellers efter kongens død for, at den yngste søn skulle have det hele.

Bartholdy nævner som anden mulighed, at våbenet er en markering over for den gren af den schauenburgske slægt, som ud over stamlandet Schaumburg ved Weser også sad på området Pinneberg, som var en del af Stormarn. Det giver lidt bedre mening, men man kan undre sig over timingen. Også her vil jeg vove at pege på det rent heraldiske som mulighed. Svanevåbenet muliggjorde et våben for Hans, som omfattede fire forskellige felter, og det satte våben på en titel, man allerede førte. Begge dele ligger i forlængelse af det, der var sket med vender og goter. Hvis Dorothea stod bag, passer det også fint med hendes slægtsbaggrund. Hohenzollerne havde længe ført hovedskjold med fire forskellige felter, men var førende i den tyske heraldiske maksimalisme.

Det sidste konkrete våbenelement, jeg vil vie opmærksomhed, er Delmenhorsts kors – eller det, der blev til det. Grevskabet Delmenhorst var en mindre del af grevskabet Oldenburg på ca. 600 km², som var udskilt som særligt grevskab for en sidelinje 1281-1447. Den senere Christian 1. arvede Delmenhorst 1447, men afgav både det og hoveddelen af Oldenburg til sine brødre. Han vedblev dog at føre titel som greve af Oldenburg og Delmenhorst. Derimod førte han og hans for-

gængere alle et enkelt våben med to bjælker. Som konge videreførte Christian 1. bjælkerne som dynastivåben, og det samme gjorde Kong Hans og Christian 2. Fra 1526 førte Frederik 1. imidlertid et segl, hvor der indgår et firdelt våben, hvor bjælkerne er kvadreret med et kors. Bartholdy tolker det sådan, at korset står for Delmenhorst, og at Frederik ville markere en arveret også til hertil (s. 182f).

Forklaringen er næppe rigtig. I årene 1482-1547 var Delmenhorst under kontrol af biskopperne af Münster, og en evt. præentionsmarkering ville dermed have brodt mod disse. Men desuden er opfattelsen af, at korset stod for Delmenhorst, efter alt at dømme senere. Det kvadrerede våben blev indført af Christian 1.s lillebror Gerhard og vides først brugt 1474/75, men da i et segl, hvor han kun kaldte sig greve af Oldenburg, ikke af Delmenhorst. Det er meget ulogisk, hvis det nys indførte våbenelement skulle stå for det sidstnævnte. Så sent som 1576 påpegede ærkebispens af Bremen, at Delmenhorst ikke fra gammel tid havde haft andet våben end de Oldenborgske bjælker.² Det må opfattes som en reaktion på, at greverne nu søgte at hævde det modsatte – altså lancere korset som symbol på Delmenhorst.

Frederik 1. tænkte derfor næppe på Delmenhorst, da korset kom ind i det danske våben. Mens alle andre våbener vises enkeltvis i seglet fra 1526, er bjælker og kors ét kvadreret våben. Det samme gentager sig i Christian 3.s majestætssegl fra 1546 (s. 186) og Frederik 2.s fra 1569 (s. 212). Her må det kvadrerede våben opfattes som en ajourføring af dynastivåbenet til gældende standard og ikke særinteresse for det lille tyske tredjerangsgrevskab. Tidligste sikre eksempel på, at korset fra dansk side specifikt ses at repræsentere Delmenhorst, er fra 1580 (s. 234). Det må så opfattes som en tilpasning til den nye fortolkning, der nu blev hævdet af de oldenburg-delmenhorstske slægtninge.

Afslutning

Bartholdys afhandling er et stort og vægtigt værk om ét af de centrale symboler på kongemagt og stat. Analysen fører os detaljeret igennem de mange elementers historie, baggrund og sandsynlige betydning. Analyserne bygger på et stort kendskab til kilderne og speciallitteraturen og til en række udenlandske paralleller. Det fremlægges meget grundigt og veldokumenteret. Vi har fået et meget stærkt fundament for at beskæftige os videre med emnet.

Afhandlingen formår også i delkapitler at vise, at beskæftigelse med kongevåbenet har en relevans uden for heraldikken. Her kun-

² G. Sello: „Das oldenburgische Wappen“, *Jahrbuch für die Geschichte des Herzogtums Oldenburg*, Bd.1, 1892, s. 56-100, særligt s. 76-82.

ne den dog været kommet videre, hvis den havde været mindre traditionel, både som historisk afhandling og heraldisk studie. Den stærke empirisme og manglen på teoretisk perspektiv og dermed forbunden forklaring på, hvad delene bidrager med i afhandlingens helhed, gør, at det i nogen grad bliver en encyklopædisk samling af delanalyser. Læseren må ofte selve trække linjerne og finde perspektiverne.

Det heraldisk traditionelle ligger til dels i udvalget af delanalyser, men endnu mere i tilgangen til våbenets elementer og helhed. I Bartholdys tænkning kommer våbenets elementer til at minde om en serie laksegl, som var flydende og udtryk for bevidst vilje og handling ved tilblivelsen, men derefter stivnede spor af noget, som var sket. Hans analyse er som oftest grundig og dynamisk og med stort udblik, når nye elementer kommer til, men derefter bliver elementerne enten ikke fulgt videre eller set med statiske og normative briller, ligesom de skiftende helheder ikke gøres til genstand for dybere analyse. Alternative fortolkninger afvises som fejl.

Bogens blanding af kumulativ og normativ tilgang er en begrænsning. Heraldik var vitterlig præget af normer og historie, og det er evident, at ting overlevede og stivnede, men det forekommer mig, at der var mere dynamik, end Bartholdy bryder sig om. Jeg mener at have påvist, at der i lange perioder var flere parallelle udgaver af kongevåbenet, ligesom parallelle tolkninger af elementer kunne leve ved siden af hinanden. I øvrigt er afgangene af elementer samlet lige så interessant som tilgang, men studeres ikke nær så grundigt. Endelig er det tankevækkende, at Bartholdy så kontant vil knytte (næsten) alle elementer til specifikke politiske projekter, som regel af territorial art. Her vil jeg mene, at flere sider af våbenet med fordel kunne læses som bidrag til en kamp om magtens symbolske side.

Omvendt må det understreges, at jeg har fundet det meste af grundlaget for disse delvis alternative overvejelser i afhandlingen selv. Dens enorme detailkundskab og akribi er et solidt fundament også for at drøfte andre syn og tolkninger. Bartholdy ryster på hovedet ad noget, han opfatter som fejl, men han tager det loyalt med. Det samme gælder skiftende helheder. Skønt disse ting efter min mening ikke analyseres efter fortjeneste, bliver de præsenteret. Her er det meget omfattende, velvalgte og flot gengivne billedmateriale også af meget stor værdi. Ud over at være en nydelse at se på, repræsenterer det en sammenstilling af repræsentationer af det danske kongevåben, vi ikke har set mage til.